

**ОСОБЛИВОСТІ ВИРАЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ПСИХОТИПУ У
СПОРТИВНІЙ ЛЕКСИЦІ ТА ТЕРМІНОЛОГІЇ (НА ПРИКЛАДІ
СПОРТИВНОЇ ГРИ «БЕЙСБОЛЬ»)**

У статті висвітлено специфіку відбиття американського національного психотипу у бейсбольній лексиці та термінології.

Ключові слова: психотип, психолінгвістика, картина світу, національно-специфічна лексика, бейсбол.

Сучасні лінгвокультурологічні дослідження ґрунтуються передусім на визначенні мови одним із основних чинників творення культури народу. Важливого значення за такого підходу набуває етноцентризм мовного сприйняття докільля у різних своїх вираженнях, який крізь призму досвіду, вкладеного народом у мову, вказує індивідові на варіанти та особливості розуміння реалій, можливості інтерпретації об'єктивного світу.

Мова водночас виконує дві важливі функції – виступає засобом спілкування та інструментом пізнання докільля, тому саме через слово можна пізнати народ та його культуру. З другого боку, мова може відображати психологічні особливості етносу, який є її носієм, оскільки вони часто є результатом мовної діяльності людини.

Означені аспекти вивчення мовних явищ представлено у працях В. Белянїна, Д. Грін, О. Єфименко, В. Жайворонка, В. Красних, О. Леонтєва, А. Мельникової, Ч. Осгуда, Т. Попової, Д. Слобіна, Р. Фрумкіної та ін.

Спираючись на основоположні принципи лінгвокультурології та психолінгвістики, а також на наукові дослідження, представлені у вищезазначених працях, головною метою статті визначаємо дослідження специфіки американського національного психотипу, вираженої у лексиці та термінології «американської гри №1» – бейсболу.

Особливості вербального відображення реального світу визначаються як властивостями індивідуальної та колективної свідомості, так і взаємозв'язком між природними умовами проживання народу та його матеріальною культурою. Б. Рассел визначав такі особливості, як *сенсибілії*, якими підсвідомо, але повною мірою володіє будь-який мовець [4]. Національно-специфічні ж сенсибілії породжують національно-специфічні концепти, які мають у мові лексичні відповідники. Такі концепти утворюють у лексичній системі мови шари національно-специфічної лексики.

О. Корнілов пропонує розподіл національно-специфічної лексики на три типи, залежно від характеру та ступеня концептуалізації дійсності (відобразимо їх у таблиці 1).

Таблиця 1

Сукупність сенсибілій		
Природа		Етнічна культура, етнічний характер
Національно-специфічна лексика, що позначає специфічні умови буття етносу (тип А)		Національно-специфічна лексика, що позначає абстрактні поняття (тип Б)
Позначення специфічних концептів, відсутніх у інших мовах	Позначення неспецифічних концептів з різними прототипами	Позначення специфічних абстрактних понять

Національно-специфічна лексика типу А до деякої міри є простішою для засвоєння представниками інших культур, оскільки її специфіка безпосередньо пов'язана з екстралінгвальними факторами. Іншими словами, лексика типу А є позначенням національно-специфічних умов буття того чи того народу. З іншого боку, лексика типу Б не може бути правильно усвідомленою та осмисленою лише в результаті ознайомлення з мовами буття етносу. Лексеми такого типу не називають конкретних реалій, а позначають образи абстрактних

понять. Оволодіння всіма смислами такої лексики можливе лише за умови залучення всього культурного контексту образу, проникнення у етнопсихологічні шари мотивації образу [1, 148-149].

Механізми втілення картини світу у мові, зокрема мовної реалізації сенсирілій, багато дослідників намагаються пояснити особливостями національного психотипу. Зокрема, виділяються такі складові визначення поняття «*психотип*»:

- психологічний склад особистості, характерний для певного суспільства, який зумовлює всі поведінкові особливості його членів і є фундаментом суспільства та культури;
- система установок, цінностей та вірувань, які є загальноприйнятими серед членів певного суспільства;
- особливості характеру, світогляду, мислення та мови індивіда, що співвідносяться з відповідниками, притаманними народу, як одиничне співвідноситься із загальним, у взаємозалежності та взаємозумовленості [3, 7-13].

Національний психотип має беззаперечний вплив на формування національно-маркованих одиниць у різних підсистемах мови. Він є системою образів, що лежать в основі уявлень етносу про світ та про його місце у цьому світі, і відповідно визначає норми мислення, діяльності та поведінки.

Одним із важливих аспектів вивчення того чи того національного психотипу є визначення поняття «*національно-культурного компоненту мови*». Як зазначає В. Красних, будь-який національно-культурний компонент формується у процесі соціалізації індивіда, входить у культурну компетенцію мовців та визначає національну специфіку комунікації. Національно-культурний компонент зумовлює національну специфіку ментально-лінгвального комплексу представників тієї чи тієї національно-лінгвокультурної спільноти, тобто визначає особливості національної (у першу чергу

мовної) свідомості, мовного наповнення індивідуальної свідомості та реалізації цих особливостей у процесі комунікації [2, 42].

Враховуючи усі означені чинники, вважаємо, що лексика та термінологія бейсболу містить чималу кількість національно-специфічних мовних стереотипів, оскільки у ній присутня значна частина національно-культурного компоненту, та може бути одним із маркерів американського психотипу.

Національно-культурний компонент бейсбольної лексики яскраво проявляється у лексиці та неофіційній термінології, яка використовується як гравцями та коментаторами бейсбольних матчів, так і пересічними мовцями у повсякденному спілкуванні. Так, термін «*Rocking chair umpire*», що позначає суддю третьої бази, тісно пов'язаний з концептом «*rocking chair*», який в американській культурній традиції має два основні значення: 1. символ достатку і самоствердження в житті, заслуженого відпочинку після досягнення певного результату, зумовлений ціннісними уявленнями про успішність та самореалізацію; 2. символ відпочинку як такого, оскільки крісло-качалка традиційно асоціюється з досугом, зокрема літніх людей. Специфіка ж походження терміну «*Rocking chair umpire*» пояснюється тим, що протягом гри на третій базі відбувається найменша кількість ігрових моментів, тому суддя ніби відпочиває, займаючи цю позицію. З другого боку, особливістю суддівства у бейсболі є те, що суддівські бригади (*umpire crews*) складаються з чотирьох осіб, які відповідають за кожну з чотирьох баз протягом однієї гри, змінюючи позиції у кожній наступній грі. Суддівство на домашній базі (*home plate*) є найважчою роботою, тому наступна черга судді традиційно припадає на третю базу, де він може отримати «заслужений відпочинок» після складної роботи. Як бачимо, означений спортивний термін повною мірою перейняв значення культурного концепту і поступово набув специфічного використання у повсякденному спілкуванні.

Подібну реалізацію культурних концептів у неофіційній бейсбольній термінології спостерігаємо і в інших лексичних одиницях, зокрема у тих, що виражають різного роду успішність. Для американської культури особливо

важливою постає дихотомія «winner / loser», яка знаходить відображення й у спорті. Бейсбол – командний вид спорту, але перемога чи поразка команди багато у чому залежить від індивідуальних досягнень кожного гравця в атаці або у захисті. Саме тому у бейсболі значна увага приділяється індивідуальній успішності та ефективності. Так, гравець який погано відбиває м'яч та має низький коефіцієнт гри в атаці виступає «*below the Mendoza line*». Етимологія вислову відсилає до імені гравця *Mario Mendoza* та його кар'єрних показників, які були одними з найнижчих в історії бейсболу, відповідно гра «*below the Mendoza line*» є показником поганої ефективності та низького професіонального рівня. Поза межами гри вислів найчастіше використовується у діловому спілкуванні з аналогічним значенням.

За відсутності національно-культурної конотації концепт «*Golden sombrero*» сприймається нейтрально або позитивно за рахунок атрибутиву, традиційно позитивного у будь-якій культурній традиції. У бейсболі ж гравець, якого пітчер суперника вибиває страйк-аутом чотири рази протягом гри, отримує *Golden sombrero*, що є вкрай негативним індивідуальним досягненням. У повсякденному спілкуванні цей концепт використовується на позначення людини, яка мала вкрай невдалий день або через певні чинники не може належним чином виконувати свою роботу, наприклад: *He's got a Golden sombrero at negotiations*. Припускаємо також, що давня традиція одягати ковпаки на найслабших учнів, яка тривалий час існувала в англійських громадських школах, певним чином вплинула на формування негативної конотації ряду образів фрейму «*головний убір*». З другого боку, гравець, який вправно відбиває м'яч, отримує почесне звання «*slugger*», яке часто використовується з атрибутивами, зокрема *super slugger*, *big slugger* тощо. Означений концепт використовується й у повсякденному спілкуванні, однак переважно з референціями до гри, гравців або бейсбольних організацій, наприклад регулярні промо-акції мережі ресторанів швидкого харчування *McDonald's slugger series* та швидкі сніданки *Louisville sluggers*.

«*Five tool player*» називають гравця, який має добре розвинені як атаквальні, так і захисні навички гри, зокрема *Power, Average, Speed, Fielding, Throwing*. Нажаль, таких гравців можна зустріти рідко, оскільки грі у захисті сучасні бейсболісти приділяють все менше уваги, пор. *The lost art of defense* (вираз, який часто вживають бейсбольні коментатори старшого покоління). Вираз «*five tool player*» часто використовується у діловому спілкуванні на позначення цінного працівника, який добре розбирається в усіх аспектах своєї роботи.

Певна антиномія присутня у суто бейсбольному виразі «*tools of ignorance*», який позначає захисне обладнання кетчера. З одного боку, позиція «кетчер» доволі небезпечна травмами і постійними перевантаженнями, тому лише «*недалека (ignorant) людина*» може погодитись грати на ній, а з другого, – кетчерами зазвичай стають найрозумніші гравці, оскільки вони відповідають за тактичний хід гри. Тим самим, лексема «*ignorance*» реалізується у виразі у двох діаметрально протилежних смислах, сповнених іронії. Поза спортом означений вираз використовується у різних ситуаціях, але переважно з тією ж іронічною антиномією смислів.

Як бачимо, роль національно-специфічних мовних одиниць у відображенні концептуальної картини світу зумовлюється рядом психологічних процесів. Такі психологічні процеси мають як індивідуальний, так і груповий характер, тобто участь у мовотворенні може брати нація, соціум, з одного боку, та індивід як представник нації, – з другого. Творення та функціонування національно-специфічних мовних одиниць відбувається за чіткими механізмами, які виробилися в процесі етногенезу і втілилися в стереотипних образах та ситуаціях як своєрідних ментальних фрагментах концептуальної картини світу. Ці мовообрази вдосконалюються у процесі комунікативної діяльності й відтворюють ті чи ті національно-культурні знакові стереотипи.

Представлене дослідження є однією зі спроб осмислити особливості національної культури та мовної психології з погляду лексики традиційних для тієї чи тієї культури об'єктів та явищ, зокрема національних видів спорту, що, у

свою чергу, окреслює подальші перспективи досліджень національно-специфічних мовних одиниць у площині лінгвокультурології.

Список використаних джерел

1. Корнилов О.А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов / О.А. Корнилов. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : ЧеРо, 2003. – 349 с.
2. Красных В. Этнопсихолінгвістика і лінгвокультурологія : курс лекцій / В. Красных. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2002. – 284 с.
3. Мельникова А. Язык и национальный характер. Взаимосвязь структуры языка и ментальности / А. Мельникова. – СПб : Речь, 2003. – 320 с.
4. Рассел Б. Исследования значения и истины / Б. Рассел. – М. : Идея-Пресс, Дом интеллектуальной книги, 1999. – 400 с.
5. Flash quizzes. Unofficial baseball terms [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.funtrivia.com/flashquiz/index.cfm?qid=265648>
6. Major League Baseball teams, scores, stats, news, standings [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://espn.go.com/mlb>
7. The official site of Major League Baseball [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mlb.mlb.com/index.jsp>

The article reveals peculiarities of American national psychological type reflection in baseball lexis and terminology.

Key words: psychological type, psycholinguistics, language picture of the world, nationally marked lexis, baseball.